

Jesmo li mi »kršćani« samo nedjeljom? Što je s ponedjeljkom?

Biblijska drama u četiri čina, kao okvir za razumijevanje integriranog pogleda na rad

Dražen Glavaš*
drazen.glavas@etik.hr

UDK: 331:2-12

174

27-23:331

Pregledni članak / Review

Primljeno: 7. rujna 2017.

Prihvaćeno: 23. listopada 2017.

Hrvatska je izrazito kršćanska zemlja (više od 91 % građana se izjasnilo kao kršćani), ali to, nažalost, ne znači da je istodobno zemlja visoke etičnosti. U stvarnosti se Hrvatska bori na mnogo etičkih bojišta. Ovaj rad započinje s pretpostavkom da ispravno shvaćena i jasno komunicirana integracija biblijske vjere i rada može doprinijeti rješanju problema u Hrvatskoj. Istraživanja su potvrdila da malo ljudi čita i razumije Bibliju. Kada Sveto pismo nema toliku važnost, za većinu ljudi koji se izjašnjavaju kao kršćani, teško je govoriti o biblijskom pogledu na rad i razumjeti biblijsku teologiju rada. Predlaže se novi model za razumijevanje integriranoga pogleda na rad kojim se može bolje razumjeti cjelinu biblijske priče. Sveto pismo opisuje Božju dramu u (barem) četiri čina: 1. Postanak, 2. Pad (grieh, pobuna), 3. Pomirenje (otkupljenje, spasenje), 4. Ponovno stvaranje (obnova, »Novo nebo i nova zemlja«). Pomoću ovoga »četveročinskog okvira« možemo bolje razumjeti cjelokupnu biblijsku priču. Bez takvoga potpunijeg, šireg okvira gubi se kontekst i shvaćanje rada

Ključne riječi: integracija vjere i rada, teologija rada, poslovna etika, korupcija, etička kultura u Hrvatskoj, čitanje Biblije, biblijska drama u četiri čina, rad za Kraljevstvo.

* Dr. sc. Dražen Glavaš, viši predavač poslovne etike i liderstva na Sveučilištu Vern' i poslovni trener s ET!Kom; S. Vojnovića 42, Gajec, HR-10000 Zagreb. Ovaj rad temelji se na istraživanju koje je autor proveo za doktorsku tezu »Kršćanin nedjeljom i ateist ponedjeljkom. Premošćivanje jaza između vjere i rada unutar hrvatske kulture«, DMin diss, Gordon-Conwell Theological Seminary, 2016.

»Poruka Biblije može se shvatiti samo onako kako je percipirana s nekog kulturnog stajališta. Božja riječ je uvijek utjelovljena, a razni dijelovi Crkve su je utjelovljavali na razne načine. Drugim riječima, sadržaj evanđelja ne može se odvojiti od njegove kulturne forme.«¹

Uvod

Posljednji popis stanovnika iz 2011. pokazuje da se 91,36 % stanovnika Hrvatske izjašnjava kao kršćani, od čega su 86,28 % rimokatolici, 4,44 % pravoslavci, 0,34 % protestanti, a 0,3 % nenedominacijski kršćani.² Gledajući postotke, Hrvatska je izrazito kršćanska zemlja (više od 91 % građana izjasnilo se kao kršćani), ali to, nažalost, ne znači da je ona istodobno zemlja visoke etičnosti. U stvarnosti, Hrvatska se bori na mnogo etičkih bojišta. Prema korupcijskom indeksu Transparency Internationala Hrvatska je 2016. godine rangirana kao šesta najkorumpiranija država u EU.³ Vidimo jaz između ispovijedane kršćanske vjere i izostanka vidljivih djela koja bi trebala proistjecati iz takvoga uvjerenja. Međutim, ako je vjera ukorijenjena u hrvatskoj kulturi, zašto je ona ograničena na isključivo privatni utjecaj, samo nedjeljom? Kad bi Hrvati koji se nazivaju kršćanima, dakle Kristovim sljedbenicima, povezali nedjelju i ponedjeljak, te u život i rad provodili svoje duhovne, moralne i etične vrijednosti, kada bi svoju teologiju rada komunicirali svojim radom, bi li to doprinijelo pozitivnoj etičnoj promjeni kulture? Može li integracija vjere i rada otkupiti i transformirati motivaciju za rad i njegov smisao? U ovom radu ćemo se fokusirati na razumijevanje biblijskog okvira za integriranje vjere i rada. Ovaj rad započinje pretpostavkom da *ispravno shvaćena i jasno komunicirana integracija biblijske vjere i rada* može doprinijeti rješenju problema u Hrvatskoj.

(Re)definiranje terminologije

Važno je definirati pojmove kojim se koristimo, osobito religijsku terminologiju. Stoga najprije trebamo definirati pojmove kojima se često služimo. Riječi poput »Krist«, »kršćanin« i »kršćanstvo« većini se čine očitima, no jesu li zbilja? Mnogi pogrešno misle da je titula »Krist« zapravo Isusovo prezime, a ne znaju da to znači »Isus je Mesija, Pomazanik«. Riječ »kršćanin« u Svetom se pismu (tj. u Novom zavjetu) spominje samo tri puta, a uglavnom je izriču ljudi izvana kad

¹ Bernard T. ADENEY, *Strange Virtues. Ethics in a Multicultural World*, Downers Grove, IL: IVP, 1995, 102.

² Svi statistički podaci o popisu preuzeti su iz Državnoga zavoda za statistiku RH, www.dzs.hr.

³ Transparency International, https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016#table (30.08.2017).

govore o sljedbenicima Isusa Krista.⁴ Isus nijednom nije nazvao sebe niti svoje sljedbenike kršćanima. Nijedan pisac Evanđelja – Matej, Marko, Luka niti Ivan, a ni Pavao, koji je napisao većinu poslanica, nije nazivao Isusove sljedbenike kršćanima. Uglavnom su se koristili uobičajeni pojmovi poput: braća i sestre, učenici, vjernici, sljedbenici, izabrani, pozvani, sveti. Pojam »kršćanin« (netko tko vjeruje u učenje Isusa Krista i pridržava ga se) jest i može se koristiti samo kao imenica, a ne i u obliku pridjeva. Ako dodatno razvijemo ovu misao u skladu sa ovim radom, tada je neispravno govoriti o »kršćanskoj državi i narodu«, pa tako i o »kršćanskom poslovanju«.

»Jasno je da postoji izravna veza između ispovijedanja vjere, prakticiranja vjere i vjerodostojnosti vjere. Ako živiš ono što propovijedaš potvrđuješ svoju vjeru, ako ne živiš proturječiš joj (...) povijest pokazuje da je već prijelaz (fokusa) s Krista na kršćanstvo bilo, samo po sebi, znak iskvarenosti.«⁵

Nažalost, povijest crkve puna je »znakova iskvarenosti« i strahota učinjenih »u ime Krista«, koja nemaju veze s Isusom niti s njegovim učenjem. Veza između ispovijedanja, prakticiranja i vjerojatnosti vjere ono je čime se ovaj rad bavi, posebice kontradiktornošću između ispovijedanja i prakticiranja vjere.

1. Teologija rada

Netko će možda pitati: Što će nam teologija rada? Odgovori na ovo pitanje sjajan su podsjetnik i motivacija za naš rad.

- »Ona donosi smisao u onaj dio života osobe koji obuhvaća većinu njezine jave; ona je centralna, a ne periferna.
- Ključna je za smještanje rada na njegovo mjesto: ni kao boga (središta našeg smisla) niti pukog prokletstva.
- Ključna je za oslobođenje cijelog Božjeg naroda za stalnu službu u svijetu, jer crkva je ritam okupljanja i raspršivanja.
- Ključna je za razumijevanje misije cijelog Božjeg naroda, jer je radno mjesto ono gdje većina ljudi 'živi' i uglavnom nije dostupno profesionalnim misionarima.
- Sveto pismo indicira da djela prate kršćanina, i da će u novom nebu i na novoj zemlji biti rada. Budući da rad nije tek prijelazni i privremeni dio naše ljudskosti, moramo razumjeti rad i naš rad bi trebao biti pun ljudskosti.«⁶

⁴ Usp. Dj 11, 26; 26, 28; 1 Pt 4, 16.

⁵ Os GUINNESS, *The Call. Finding and Fulfilling the Central Purpose of your Life*, Nashville, TN: Word, 1998, 108.

⁶ Paul R. STEVENS, »A Contextualized Theology of Work for Asia«, prošireni sažetak iz diskusije tijekom Azijske konzultacije o teologiji tržišta rada u Manili tijekom studenog, 28-39, 2007, 7.

Vidjeli smo da se većina Hrvata deklarira kao kršćani, no u isti mah u našem društvu vidimo visok stupanj korupcije. Integracija vjere (vrijednosti, vrlina, etike) izostala je, a jaz između Boga u nedjelju i *mamona* u ponedjeljak vrlo je velik. Spisateljica i esejistica Dorothy Sayers govori o tome:

»Ni u čemu Crkva nije toliko izgubila vezu s realnošću koliko u svojem nerazumijevanju i nepoštovanju prema sekularnim poslovima... No je li to začuđujuće? Kako će itko ostati zainteresiran za religiju koju ne zanima devet desetina njezina života?«⁷

Hrvatska je zemlja u kojoj je posjećenost crkve vrlo visoka u odnosu na druge članice EU. Hrvatima su obredi i rituali vrlo bitni, ali slabi su s radom, slobodnim vremenom i prijateljstvima.⁸ U svojoj pastoralno-teološkoj analizi, Josip Baloban razmišlja o tome kako mnogi članovi rimokatoličke crkve reduciraju svoj identitet i kršćanstvo isključivo na nacionalnost, tradiciju i folklor. Postali su »izborni« kršćani, što znači da prihvaćaju samo određene elemente, koje definiraju subjektivno i individualistički, a zanemaruju holistička vjerovanja, liturgiju i cjelokupnost crkvenog nauka.⁹ To dovodi do pastoralnih problema. Kad je riječ o radnoj kulturi, Josip Baloban pita kako to da ni dvadeset pet godina nakon postizanja samostalnosti »Hrvatska još nije razvila etičnu kulturu rada?«¹⁰ »Rad je temeljni aspekt čovjekova postojanja«, napisao je papa Ivan Pavao II.¹¹ Paul Stevens ističe da je jedna od poteškoća u mobiliziranju Crkve prema misiji u poslovnom svijetu njezino nepravilno shvaćanje biblijske teologije rada.

»Dvije riječi kojima se Bog služi u svojoj zapovijedi (Post 2, 15) Adamu kad opisuje rad jesu *abad* (rad) i *shamar* (čuvati, brinuti); zanimljivo, ove riječi mogu značiti i 'služba Bogu' i 'vršenje njegovih zapovijedi'. To znači da nema razlike između svetih i sekularnih poslova. Isto tako, riječ *diakonia* koristi se i za službu riječi i za opsluživanje stolova u Djelima apostolskim (Dj 6, 2.4).«¹²

Započeli smo ovaj rad s pretpostavkom da ispravno shvaćena i jasno komunicirana integracija biblijske vjere i rada može doprinijeti rješanju problema u Hrvatskoj. Problematične riječi u našoj pretpostavci su »ispravno shvaćena« i »jasno komunicirana«. Iako postoje brojna teološka područja u kojima bi bilo arogantno pretpostavljati da smo stekli pravilno razumijevanje, jednako je mnogo onih koje se može ispravno pojmiti. Kao što je Mark Twain rekao: »Ne

⁷ Dorothy Sayers kako je navedena kod Hugh-a WHELCHLA, *How then Should We Work? Rediscovering the Biblical Doctrine of Work*, Bloomington, IN: WestBow, 2012, 4.

⁸ Usp. Josip BALOBAN, Vrednote u Hrvatskoj u europskoj perspektivi. Pastoralno-teološki vid, *Bogoslovska smotra*, 82 (2012) 4, 955-989, 975.

⁹ Usp. isto, 973.

¹⁰ Isto, 975.

¹¹ Laborem Exercens kako je naveden kod Leeja HARDYJA, *The Fabric of this World. Inquiries into Calling, Career Choice, and the Design of Human Work*, Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1990, 71.

¹² Stevens, *Contextualized Theology...*, 7.

muče me oni dijelovi Biblije koje ne razumijem, nego oni koje razumijem.«¹³ Međutim, možda je veći problem pojam »biblijska«. Jedan od razloga zbog kojih je teško govoriti o Bibliji kao temelju teologije rada jest taj, kako je naše istraživanje pokazalo, što vrlo malo ljudi čita i razumije Bibliju.

2. Anketa o vjerskoj pripadnosti i praksama

Radi usporedbe su napravljena tri zasebna istraživanja, koristeći prigodne uzorke s kojima sam radio, a koji ulaze u ciljnu skupinu ovog istraživanja (veličina uzorka je 229 osoba).¹⁴ Prvo istraživanje je provedeno među prigodnim uzorkom 79 studenata ekonomije (BS), a ispitanici su bili veoma različite dobi (većina njih studira i radi, 45 % je zaposlenih, a 84 % njih se izjašnjavaju kao kršćani). Drugo istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku 78 mladih političkih lidera (PL), lokalno i županijski aktivnih koji su redovno pohađali moj kolegij *Vodstvo/Liderstvo* (67 % zaposlenih, 88 % kršćana). Treće istraživanje obuhvatilo je 72 sudionika uključenih u program *EQUIP Leadership* (83 % zaposlenih). Treća se skupina znatno razlikovala od prethodne dvije, a posebno je relevantna za ovo istraživanje, budući da podrazumijeva višu prosječnu dob i aktivnije poslovne ljude, vlasnike poduzeća i menadžere. Ta je skupina bila gotovo jednako podijeljena između katolika (42 %) i protestanata (43 %), a uključivala je svećenike, redovnice i pastore, kao i druge radnike u kršćanskoj službi. Velik broj sudionika je zaposlen u poslovnom ili profesionalnom sektoru (85 %), a njih 42 % aktivno je uključeno i angažirano (najčešće kao volonteri) u crkveni i neprofitni (para-crkveni) rad. Rodni profil sudionika pokazao je jednaku zastupljenost muškaraca (49 %) i žena (51 %). Ova EQUIP skupina čini reprezentativni uzorak poznavatelja za postavljanje pitanja vezanih uz problematiku integriranja vjere i rada. Sva tri istraživanja uključila su značajan udio zaposlenih ljudi, od kojih su mnogi aktivni ili potencijalni lideri u svojim područjima. Većina se sudionika identificiraju kao kršćani, što je u skladu s hrvatskim podacima iz popisa stanovništva i s činjenicom da je kršćanstvo dominantna vjeroispovijest u Hrvatskoj (više od 90 %).

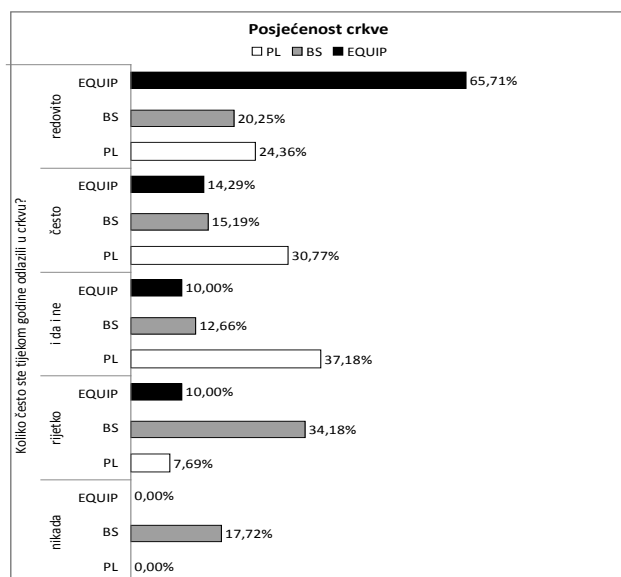
¹³ Brainy Quotes, <https://www.brainyquote.com/quotes/quotes/m/marktwain153875.html> (30.08.2017).

¹⁴ Uzorak od 229 osobe uključuje slijedeće skupine: 79 studenata ekonomije (BS), 78 mladih lokalnih političara (PL) i 72 *EQUIP Leadership* sudionika (EQUIP). Istraživanja su vršena 2014. i 2015.

2.1. Anketa o vjerskoj praksi

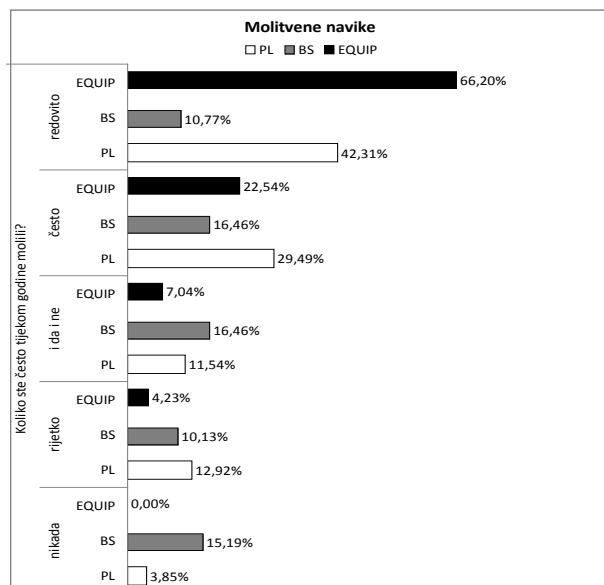
Nakon vjerske pripadnosti, upitali smo sve tri skupine o vjerskim praksama, kao što su odlaženje u crkvu, molitva i čitanje Biblije tijekom godine. Ovi konkretni odgovori su značajni za ovaj rad. U grafikonima koji slijede, BS se odnosi na studente ekonomije, EQUIP na sudionike leaderskog programa EQUIP, a PL na političke lidere.

Koliko često ste tijekom prošle godine odlazili u crkvu?

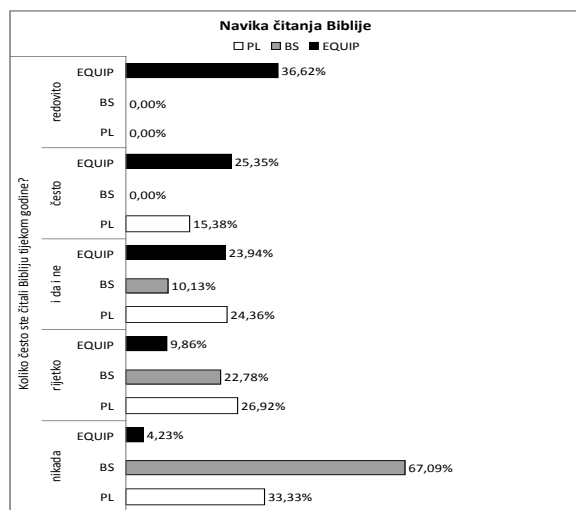
Slika 1. Posjećenost crkve

Vidimo da većina sudionika Equipa, njih 80 %, redovito ili često odlazi u crkvu (65,71 % redovito i 14,29 % često). Od studenata ekonomije, 35,44 % ih odlazi u crkvu redovito ili često, dok je među političkim liderima ta brojka 55,13 %. Dakle, vidimo najviši je postotak odlaženja u crkvu među sudionicima Equipa i više od 50 % među političkim liderima te nešto niži postotak među studentima. Iako je posjećenost crkve u Hrvatskoj visoka, problem je u tome što odlaženje u crkvu nije u korelaciji s integracijom vjere u svakodnevni rad, što je naše istraživanje pokazalo. I to je glavni problem!

Koliko ste često tijekom godine molili?

Slika 2. Molitvene navike

Ovdje vidimo da je molitva kao duhovna praksa među sudionicima Equipa (88,74 %) i političkim liderima (71,80 %) učestala. Dok je kod studenata ekonomije molitva rjeđa s 27,23 %.

Koliko često ste čitali Bibliju tijekom prošle godine?

Slika 3. Navika čitanja Biblije

Odgovori o čitanju Biblije vrlo su važni za naše istraživanje. Među sudionicima EQUIP-a, njih 36,62 % je redovito čitalo Bibliju. Uzmemo li u obzir samo one koji su se izjasnili da idu u crkvu *redovito* (65,71 %) i da se mole *redovito* (66,20 %), uz one koji *redovito* čitaju Bibliju (36,62 %), vidimo da je ovaj postotak 30 % niži kad je riječ o čitanju Biblije. Nadalje, 23,94 % ispitanika odgovorilo je da povremeno čitaju Bibliju, 9,86 % da rijetko čitaju Bibliju, a 4,23 % ispitanika je odgovorilo da tijekom godine nije uopće čitalo Bibliju.

Dvije druge ankete, koje smo proveli među studentima ekonomije i mlađim političkim liderima, pokazuju drugačiju sliku o čitanju Biblije, s mnogo nižim postotkom, a dodao bih da to točnije odražava stvarnu situaciju s biblijskom (ne)pismenošću u Hrvatskoj. Među političarima, njih 33,33 % je odgovorilo da nikad nisu čitali Bibliju, a 26,92 % ih je odgovorilo da rijetko čitaju Bibliju, što je 60,25 % sudionika koji tijekom protekle godine ili nisu uopće čitali Bibliju ili su to činili vrlo rijetko. Tek 15,38 % političkih lidera je odgovorilo da često čitaju Bibliju. Niti jedan sudionik među političkim liderima nije odgovorio da redovito čita Bibliju. Od studenata ekonomije 67,09 % je odgovorilo da nikad nije čitalo Bibliju, dok ih je 22,78 % odgovorilo da su tijekom protekle godine rijetko čitali Bibliju. To znači da gotovo 90 % studenata nije nikad, odnosno vrlo je rijetko čitalo Bibliju. Zanimljivo je da nijedan student nije naveo da je čitao Bibliju tijekom prethodne godine, bilo redovito bilo često. Budući da se 84 % studenata ekonomije i 88 % političkih lidera deklariraju kao kršćani, rezultati ove ankete potvrđuju sadašnje stanje biblijske pismenosti u Hrvatskoj. I dok je naše istraživanje bilo ograničeno, trebalo bi istražiti odražavaju li rezultati o biblijskoj pismenosti hrvatsko društvo u cjelini. Naša anketa i iskustvo sugeriraju da je tako, stoga je nužno poduzeti još mnoge napore u promicanju i unaprjeđivanju biblijske pismenosti u Hrvatskoj. Teško je razumjeti i govoriti o biblijskom pogledu na rad ili o biblijskoj teologiji rada, kada toliko malo ljudi čita i razumije Bibliju i kada Sveto pismo nema osobitog značenja za osobe koje se nazivaju kršćanima. Ovo je jedan od bitnih problema, osobito kada je riječ o shvaćanju biblijske teologije rada. U ovom radu ćemo nastojati »jasno komunicirati« da Biblija kao cjelina ima itekako što reći o važnosti iskrenosti, poštenja i izvrsnosti u obavljanju rada.¹⁵ »Biblija je album nasumičnih fotografija radnika... Knjiga koju su napisali radnici, o radnicima, za radnike – to je Biblija.«¹⁶

¹⁵ Velika anketa provedena o tome može se pronaći u komentarima *Theology of Work*, čija je svrha pomoći ljudima u istraživanju potencijalnog biblijskog doprinosa svakodnevnom radu. Projekt »The Theology of Work« (TOW) jedinstven je, najveći i najpouzdaniji izvor biblijskoga, teološkog i pastoralnog materijala o radu: <https://www.theologyofwork.org/about/> (30.08.2017).

¹⁶ Paul MINEAR, *Work and Vocation in Scripture* citirano kod R. Paula STEVENSA, *Work Matters. Lessons from Scripture*, Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2012, 9.

3. Razumijevanje biblijske drame u četiri čina – biblijski okvir za integrirani pogled na rad

Isuviše često, a osobito u slučaju manjka biblijske pismenosti, biblijska priča je fokusirana samo na dva čina: pad (griješ) i pomirenje (križ, spasenje). Međutim, bitno je da razumijemo početak i kraj priče. Zapravo, Sveto pismo opisuje Božju dramu u (barem) četiri čina: 1. Postanak, 2. Pad (*griješ, pobuna*), 3. Pomirenje (*otkupljenje, spasenje*), 4. Ponovno stvaranje (obnova, »novo nebo i nova zemlja«). Pomoću ovoga »četveročinskog okvira« možemo bolje razumjeti cjelokupnu biblijsku priču. Ako ne sagledamo ovaj, kompletniji, širi okvir, gubimo kontekst i koncepciju rada.

3.1. Prvi čin: Postanak (stvaranje)

Priča treba započeti od početka, sa stvaranjem i Postankom. »U početku stvori Bog nebo i zemlju« (Post 1, 1). Ne samo da nam Postanak pruža odgovor na temeljno pitanje »Odakle smo došli?«, nego nam otkriva i da postoji Bog koji stvara, tj. Bog koji radi. Naš Bog nije pasivan, statičan Bog, nego Bog koji radi. To nije slučaj u brojnim drugim religijama, osobito kad je riječ o grčkom panteonu ili grčkoj filozofiji, gdje bogovi i filozofi nisu radili, nego su samo robovi služili i obavljali fizičke poslove. Na prvoj stranici Postanka čitamo da su ljudi stvoreni na Božju sliku. Teolozi su tijekom povijesti raspravljali o tome što znači biti stvoren na Božju sliku.

I reče Bog: »Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična, da bude gospodar ribama morskim, pticama nebeskim i stoci – svoj zemlji – i svim gmizavcima što puze po zemlji!« Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih. I blagoslovi ih Bog i reče im: »Plodite se, i množite, i napunite zemlju, i sebi je podložite! Vladaite ribama u moru i pticama u zraku i svim živim stvorovima što puze po zemlji!« (Post 1, 26-28).

Jedna od osobina ove slike je njezin kapacitet za komuniciranje i stvaranje, kreativnost, vladanje, upravljanje i rukovođenje stvorenim svijetom te rad. Ove osobine ukazuju na partnerstvo između Boga Stvoritelja i stvorenih ljudi, što potvrđuje činjenicu da su ljudi stvoreni da bi radili. U svakodnevnom radu, ljudska bića su suradnici, odnosno Božji partneri. Katolička i protestantska teologija se slažu o tom aspektu i smislu ljudskog rada. Miroslav Volf u svojoj disertaciji, u kojoj teološki vrednuje shvaćanje rada u Karla Marxa, promišlja o koncepciji »Cooperator Dei«,¹⁷ koju vidimo u Knjizi Postanka: »Još nije bilo nikakva poljskoga grmlja po zemlji, još ne bijaše niklo nikakvo poljsko bilje, jer Jahve, Bog, još ne pusti dažda na zemlju i nije bilo čovjeka da zemlju obrađuje«

¹⁷ Miroslav VOLF, *Budućnost rada – rad budućnosti. Pojam rada u Karla Marxa i njegovo teološko vrednovanje*, Zagreb, Hrvatsko filozofsko društvo, 1991, 105-106.

(Post 2, 5). Na hebrejskom se ovdje radi o igri riječi. Riječ koja znači »zemlja, tlo« jest *adama* i slična je riječi koja znači »čovjek« – *Adam*. Doslovno piše: »nije bilo Adama da *adamu* obrađuje«. ¹⁸ Vidimo da ljudi ovise o Bogu za kišu (i cijelo stvorenje) u svom radu. No u isti mah, vidimo da Gospodin Bog nije pustio kišu na zemlju jer nije bilo čovjeka da obrađuje zemlju. Zar je Bog učinio sebe »ovisnim« o ljudima da obrađuju zemlju?! Drugim riječima, Bog se služi ljudskim radom ne bi li nastavio razvijati svoje stvorenje. Kreativnost je još jedan aspekt Božje slike; jedinstven atribut dodijeljen čovječanstvu. »To što smo načinjeni na Božju sliku znači da smo stvoreni da, poput Boga, budemo bića koja žele ostvarivati odnose i da, poput Boga, radimo.« ¹⁹ Svima onima koji se nazivaju Kristovim sljedbenicima i vjernicima, ovakvo shvaćanje Boga koji radi te partnerstva i uloge koja je dana čovječanstvu da nastavi s Božjim poslom na zemlji, ovo bi moralo pružiti novi smisao i novo nadahnuće za rad. Darrell Cosden govori o »ontologiji rada«:

»Osoba je radnik, ne zbog prirodne slučajnosti, nego zbog toga što je Bog prvenstveno radnik, a ljudi su stvoreni na njegovu sliku. Rad ljudskog roda nije istovjetan Božjem radu, nego je konkretno vezan uz naše stvoreno postojanje. Stoga, da bismo bolje razumjeli ljudski rad, nužno je konkretno se pozabaviti teološkom antropologijom, a ne samo Božjim radom. U sažetku, upravo je ova ontološka dimenzija rada, sa svojim instrumentalnim i relacijskim funkcijama, ono što pruža radu njegovu definiciju i smislenu ulogu u životu ljudi.« ²⁰

Kulturološki mandat

Riječ »kultivirati« ima isti korijen kao i riječi »kultura« i »kult«. Riječ »kultura« potječe od latinske riječi *colo*, što znači okopavati zemlju, služiti, štovati. Čovjek je stvoren da bi radio, ispunjavao i pokoravao, čuvao i štitio zemlju; da bi kultivirao zemlju (svojim rukama, nogama, razvijanjem tehnologije, radom) i da bi kultivirao dušu (svojim umom i srcem, dajući i kreirajući nova imena, razmišljajući, promatrajući, štujući).

Još jedan privilegij i »posao« dan ljudima bilo je imenovanje životinja. Obično su istraživači koji prvi otkriju neku novu planinu, rijeku ili kemijski element imali čast nazvati svoje otkriće po sebi, kao što roditelji daju ime svojoj djeci. Adamu je to pravo dao Bog, maltene kao završni potez u Božjem stvorenju, kojeg je Bog prepustio ljudima da dovrše djelo stvaranja. Ovdje vidimo još jedan bitan element, odnosno prvu »alatku« kojom se čovječanstvo služilo u obrađivanju vrta: jezika.

¹⁸ Dugujem ovo razumijevanje Johnu DYERU, *From the Garden to the City. The Redeeming and Corrupting Power of Technology*, Grand Rapids, MI: Kregel, 2011, 46.

¹⁹ R. Paul STEVENS, *Work Matters. Lessons from Scripture*, Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2012, 17.

²⁰ Darrell COSDEN, *A Theology of Work*, Eugene: Wipf & Stock, 2004, 17.

»Tada Jahve, Bog, načini od zemlje sve životinje u polju i sve ptice u zraku i predvede ih čovjeku da vidi kako će koju nazvati, pa kako koje stvorenje čovjek prozove, da mu tako bude ime« (Post 2, 19).

Adam se služi jezikom da bi dao imena životinjama. U jeziku su sadržani identitet i vrijednosti. Činjenica da su Adam i Eva bili smješteni u vrt, a ne u džunglu ili na livadu, još je jedna ilustracija koja otkriva potrebu za kultiviranjem, obrađivanjem, brigom i razvijanjem. Rad uključuje produktivni i zaštitni aspekt: stvoren je prije pada (pobune i grijeha), a naš rad nije samo dio »kulturološkog mandata« da se brinemo za zemlju, nego je i dio »zavjetnog mandata« da pripadamo Bogu i dajemo mu čast.

»Plodite se, i množite, i napunite zemlju, i sebi je podložite! Vladaite ribama u moru i pticama u zraku i svim živim stvorovima što puze po zemlji!« (Post 1, 28).

Čovjek nije stvorio i izmislio rad, ali kulturu jest.

»Prva izjava – <plodite se i množite> – poziv je na razvijanje društvenog svijeta: izgradnju obitelji, crkava, škola, gradova, vlasti, zakona. Druga izjava – 'i sebi je (tj. zemlju) podložite' – znači da trebamo koristiti prirodni svijet: saditi usjeve, graditi mostove, dizajnirati računala i skladati glazbu. Ovaj odjeljak se ponekad naziva 'kulturološkim mandatom', jer nam otkriva da je naša prvotna svrha bila stvarati kulture i izgrađivati civilizacije – ništa manje od toga.«²¹

Kako je rekao Vishal Mangalwady: »Bog progovara i stvara svemir. Čovjek progovara i stvara kulturu koja oblikuje svemir.«²² Čovjek je od samog početak stvoren ne bi li radio i bio stvaralac kulture. To daje našem radu dublji smisao, vrijednost i svrhu. Materijalni svijet je bitan Bogu, jer on ga je stvorio i svijet je bio dobar, predivan. Dobili smo zadaću i vlast (da upravljamo, ne da ugnjetavamo) biti upravitelji, rukovoditelji i staratelji nad njegovim stvorenjem.

Važno je da počnemo shvaćati početak priče, prvi čin Božje drame. Ako počnemo od pada (grijeha, pobune), možemo steći dojam da je rad pod prokletstvom, kao što, nažalost, mnogi misle. Objašnjenje prva dva dijela priče, dva čina božanske drame (postanak i pad) nalazimo u prva tri poglavlja Svetog pisma. Ostatak Svetog pisma uglavnom govori o obavljanju rada u posrnutom (palom) svijetu, uz znake otkupljenja koji najavljuju i pretkazuju dolazak Otkupitelja, Mesije (Krista): Isusa iz Nazareta.

²¹ Nancy PEARCEY, *Total Truth. Liberating Christianity from Its Cultural Captivity*, Wheaton, IL: Crossway, 2005, 47.

²² Darrow L. MILLER, Marit NEWTON, *LifeWork. A Biblical Theology for What you do Every Day*, Seattle, WA: YWAM, 2009, 92.

3.2. Drugi čin: Pad (grieh, pobuna)

Na prvim stranicama Postanka vidimo da su ljudi stvoreni sa slobodnom voljom; trebali su odlučiti i mogli su donositi samostalne odluke. Čovjek je stvoren sa slobodnom voljom i slobodom izbora, i odlučio je pobuniti se protiv svog Stvoritelja. Pad je sve promijenio. Grieh i smrt su stupili na scenu. Grieh je narušio odnos prema Bogu, međusobne odnose, odnos prema prirodi i odnos prema radu. U trećem poglavlju Postanka čitamo o padu. Na prvih nekoliko stranica vidimo promjene i posljedice koje su pad i grieh donijeli u stvorenje: sram, krivnju i golotinju.

Adamova i Evina prva reakcija, nakon što su im se oči otvorile i po prvi put su shvatili da su goli, bila je uzeti smokvino lišće i napraviti si pregače.²³ Prva reakcija za prekrivanje naše golotinje bila je »napraviti« (stvoriti) nešto. John Dyer iznosi zanimljivo opažanje: »Čak i u novom, grešnom stanju, nisu izgubili status nositelja Božje slike, kao da nisu mogli ništa drugo nego početi stvarati.«²⁴ Ova prva odjeća nije samo fizička zaštita od prirode, nego i način za skrivanje svoje golotinje i svoje grešnosti pred Bogom. Čitamo da je, nakon pada, Adam dao svojoj ženi ime Eva: »Svojoj ženi čovjek nadjene ime Eva, jer je majka svima živima. I načini Jahve, Bog, čovjeku i njegovoj ženi odjeću od krzna pa ih odjenu« (Post 3, 20-21). Ovdje vidimo još jedan čin Božje providnosti, kad im je načinio odjeću od kože. Vidimo milost Boga, koji se čak i nakon čovjekove pobune i njegova pada brine za čovječanstvo, ukazujući na Otkupitelja i Spasitelja Isusa koji treba doći, a razvidno je iz riječi koje je uputio zmiji: »Neprijateljstvo ja zamećem između tebe i žene, između roda tvogoga i roda njezina: on će ti glavu satirati, a ti ćeš mu vrebati petu« (Post 3, 15). U našem tehnološkom dobu, to je dobar podsjetnik da tehnologija (poput izrade odjeće) nije naš spasitelj – vidjeli smo ovu tendenciju na samom početku u vidu izrade pregača od smokvinoga lišća.

3.2.1. Rad i savez s Izraelom

Bog je izabrao i pozvao Izrael da stupi u posebno zajedništvo s njime samim, u zavjetni odnos. Često se ovako blizak odnos uspoređuje s brakom. Izraelski narod je bio odabran da predstavlja, svjedoči i pokazuje jedinoga istinitoga Boga okolnim narodima. Njihov primjer nije se ticao samo duhovnih, vjerskih pitanja i bogoštovlja, nego i drugačijeg ponašanja u svakodnevnom radu i životu. Ovo je i naš poziv. I mudrosna i proročka literatura poziva nas da živimo i ophodimo se prema bližnjima s mirom i pravdom. Kao što je Gospodin rekao preko proroka Izaije: »Učite se dobrim djelima: pravdi težite, ugnjetenom pritecite u pomoć, siroti pomozite do pravde, za udovu se zauzmite« (Iz 1, 17). A

²³ Usp. Post 3, 7.

²⁴ Dyer, *From the Garden to the City...*, 70.

preko proroka Miheja: »Objavljeno ti je, čovječe, što je dobro, što Jahve traži od tebe: samo činiti pravicu, milosrđe ljubiti i smjerno sa svojim Bogom hoditi« (Mih 6, 8). Psalmist podsjeća čitatelje da onaj »koji ne krši prisege, i ne daje novca na lihvu, i ne prima mita protiv nedužna (...) pokolebat se neće dovijeka« (Ps 15, 5). Izrael je trebao biti živi primjer Božjih pravednih principa, koji bi donijeli dobro njima i narodima koji su ih okruživali. Međutim, Izraelova priča, osim što nam pokazuje primjer zajednice, donosi i brojne pojedinačne primjere. To su likovi o kojima djeca uče iz biblijskih priča, ali ih zato odrasli često zaboravljaju. Stari zavjet nam predočava mnoštvo raznih radnika, odnosno »poslovnih ljudi«, ako želite. Želim ih spomenuti nekoliko, no još je mnogo više tih osoba koje su nam svojim životom pokazale primjer kako je to nastojati živjeti i raditi u skladu s Božjim načelima izvrsnosti. U cijelom Starom zavjetu vidimo kako Bog radi, ispunjava svoj cilj i obećanje koje je dao Abrahamu, Izaku i Jakovu. Povijest se kreće u izvjesnom smjeru, a Bog suvereno drži konce u rukama.

Dakle, u Starom zavjetu susrećemo mnogo radnika. Jedna osoba čiji se rad potanko opisuje jest Jakov, kojeg se naziva prvim radnikom.²⁵ Nalazimo Jakova gdje, gotovo poput roba, služi za svoje dvije žene Leu i Rahelu četrnaest godina. Međutim, doznajemo da se i takav rad može raditi iz ljubavi: »Tako je Jakov služio za Rahelu sedam godina, ali mu se učinile, zbog ljubavi prema njoj, kao nekoliko dana« (Post 29, 20). Ljubav transformira svaku vrstu rada. Njegov rad i plan rasploda detaljno su opisani u Knjizi Postanka (r. 29-32). Sa svojih dvanaest sinova Jakov, koji je kasnije dobio ime Izrael, postao je otac dvanaest plemena Izraela.

»Onda mu Bog reče: 'Ja sam El Šadaj – Bog svesilni! Budi rodan i množi se! Od tebe poteći će narod, mnoštvo narodâ, i kraljevi iz tvog će izaći krila. Zemlju što je dadoh Abrahamu i Izaku tebi predajem; i potomstvu tvojem poslije tebe zemlju ću ovu dati'« (Post 35, 11-12).

Čitamo da je u toj obitelji bilo mnogo prijevara i disfunkcije, jer je Jakov, u izvjesnom smislu, »prevario« Labana s planom rasploda. Kasnije je i sam prevaren pomoću Josipova ogrtača. Nije li i njegov otac Izak bio prevaren pomoću drugog ogrtača, odnosno Ezavove odjeće i kozje kože, ne bi li blagoslovio Jakova umjesto Ezava?

3.2.2. *Josip, slučajno menadžer*

Omiljeni sin Josip rođan je u egipatsko ropstvo. Možemo pratiti Josipov uspon iz ropstva u zatvor te iz zatvora na dvor, gdje je postao drugi najmoćniji čovjek u Egiptu. Josipov rad i položaj usporedivi su s položajem kakvog premijera neke današnje moćne zemlje, odnosno kakvog direktora globalne prehrambene kompanije. U svojoj odličnoj knjizi Al Erisman opisuje Josipov

²⁵ Usp. Stevens, *Work Matters...*, 27.

život na jedinstven i svjež način.²⁶ Sagledao je Josipov život analitičkim okom iskusnog poslovnog čovjeka, koji je proveo veći dio života u izazovnom poslovnom svijetu. Erisman nam govori da i danas možemo učiti iz Josipova života kada je bio na dnu organizacije, zatim kad su ga prodali u roblje, bacili ga u tamnicu te kad se na koncu našao na vrhu, na faraonovom dvoru. Sve su ove okolnosti donosile razne kušnje. Međutim, kušnje seksa, moći i novca nisu se promijenile tijekom stoljeća, pa možemo i danas od Josipa i drugih biblijskih likova naučiti mnogo o radu. Erisman, koji je proveo stotine intervjua s raznim liderima iz poslovnoga svijeta, zamišlja kakva bi pitanja postavio Josipu da je imao priliku za to. Pokazuje nam kako život Josipa, biblijskog lika koji je živio vrlo davno, može i danas poslužiti kao smjernica i pružiti nam praktične spoznaje za današnje poslovanje.

»U kakvim se god okolnostima nalazili, bilo to na vrhu organizacije ili na njezinu dnu, Josipova karijera pruža nam korisnu perspektivu za razmatranje našeg vlastitog zvanja i poziva. Iako nije bio savršen, držao se blizu Boga, radio je vrijedno i časno neovisno o svom položaju i unio je smisao i svrhu u svoj posao.«²⁷

Božji veliki plan i njegova providnost za njegov narod ispunjeni su brojnim preprekama i nedaćama, najprije u Josipovu životu, a potom i u životu Mojsija, koji je živio nekoliko stoljeća kasnije.

3.2.3. Mojsije i Deset zapovijedi

Priča o Izraelcima u Egiptu i o njihovu oslobođenju od ropstva uz Mojsijevu pomoć potvrđuju ispunjenje Božjeg saveza i obećanja danog Abrahamu, Izaku i Jakovu te njihovim potomcima. Vidimo isto tako da Bog čuje svoj narod i brine za njega: »Vidio sam jade svoga naroda u Egiptu«, nastavi Jahve, »i čuo mu tužbu na tlačitelje njegove. Znale su mi muke njegove« (Izl 3, 7). Što znamo o Mojsiju? Znamo da je bio Izraelac, da je u prvih četrdeset godina kao beba spašen iz vode, da ga je faraonova kći odgojila kao princa, da je pohađao najbolje egipatske škole i da su ga pripremali za lidersku poziciju nad Egiptom. Znamo da je ubio Egipćanina i da je, ne bi li spasio živu glavu, pobjegao u pustinju, gdje je proveo sljedećih četrdeset godina kao pastir. Bog poziva ovoga Mojsija i šalje ga u Egipat da oslobodi Božji narod. U pitanju je važna priča u povijesti Izraela i u povijesti svijeta. Koncentrirat ću se na jednu konkretnu zgodu iz Mojsijeva života, na primanje Zakona – Deset zapovijedi. Deset zapovijedi su zapisane. U to vrijeme, dominantno usmene kulture (oko 1444. pr. Kr.) pisanje je bilo nov

²⁶ Usp. Albert M. ERISMAN, *Slučajno menadžer. Što možemo naučiti o poslovanju, vjeri i pozivu iz iskustva biblijskog Josipa, »slučajnog menadžera« u Egiptu?*, prev. D. Edlinski (*The Accidental Executive: Lessons on Business, Faith, and Calling from the Life of Joseph*, Peabody, MA: Hendrickson, 2015), Zagreb, Partner, 2016.

²⁷ *Isto*, 219.

način komunikacije, nova tehnologija. Bog je zapisao Zakon na ploče i predao ih Mojsiju.

»Mojsije se okrene i siđe s brda. U rukama su mu bile dvije ploče svjedočanstva, ploče ispisane na objema plohama; ispisane i s jedne i s druge strane. Ploče su bile djelo Božje; pismo je bilo pismo Božje u pločama urezano« (Izl 32, 15-16).

Po prvi put u usmenoj kulturi je znanje, koje se dotad pohranjivalo samo u ljudskim umovima, postalo dostupno izvan uma i iskustva jedne osobe. Postalo je dostupno svima koji znaju čitati, neovisno o dobi. U pitanju je bila značajna kulturna promjena. Prelazak liderskih ovlasti s Mojsija na Jošuu dobra je ilustracije ove promjene. Dob više nije bila prepreka: tko god je znao čitati, mogao je pristupiti znanju. Zato je mlađi Jošua mogao voditi nakon staroga Mojsija, jer Mojsije je zapisao sve što je naučio i doživio s Bogom, uključujući i propise Božjega zakona.

Postoje razna tumačenja smisla Deset zapovijedi. Prve dvije zapovijedi su vrlo različite i jedinstvene u usporedbi s drugim okolnim narodima i kulturama drevne starine koje su imale slične etične kodekse. Bilo da čitamo predgovor (»Ja sam Jahve, Bog tvoj, koji sam te izveo iz zemlje egipatske, iz kuće ropstva«) kao prvu zapovijed (kao što neki tumači čine)²⁸ ili da započnemo s: »Nemoj imati drugih bogova osim mene«, prva zapovijed je jedinstvena i isključiva te je odvajala Izrael od okolnih kultura uz direktan fokus na Jahvu, jedinoga istinitoga Boga, Stvoritelja koji ih je izbavio iz Egipta. Izrael je pozvan da bude monoteistička kultura. Iz ove prve zapovijedi, ako je pravilno shvatimo, i stavljanja Boga na isključivo i središnje mjesto, proistječu sve ostale:

1. »Ja sam Jahve, Bog tvoj, koji sam te izveo iz zemlje egipatske, iz kuće ropstva. Nemoj imati drugih bogova uz mene.
2. Ne pravi sebi lika ni oblića bilo čega što je gore na nebu, ili dolje na zemlji, ili u vodama pod zemljom. Ne klanjaj im se niti im služi. Jer ja, Jahve, Bog tvoj, Bog sam ljubomoran« (Izl 20, 3-4).

Druga zapovijed je jednako osobna (prvo lice): »Jer ja, Jahve, Bog tvoj, Bog sam ljubomoran.« U drugoj zapovijedi Bog strogo zabranjuje izrađivanje bilo kakvih rezanih likova. Kao što je Neil Postman rekao:

»Čudno je uključiti takvu naredbu u etički sustav, osim ako njegov autor nije pretpostavljao da postoji veza između oblika ljudskog ponašanja i kvalitete kulture.«²⁹

²⁸ David Gill u svojoj knjizi *Doing Right* uvodi razne autore koji su pisali o Deset zapovijedi i komunicira s njima (s Maillotom, Lochmanom, Rabijem Chourauijem, Feuerom, Hertzom) i drugima (David W. GILL, *Doing Right. Practicing Ethical Principles*, Downers Grove, IL: IVP, 2004).

²⁹ Neil POSTMAN, *Amusing Ourselves to Death. Public Discourse in the Age of Show Business*, New York, NY: Penguin, 1986, 9.

U drugoj zapovijedi Bog govori Izraelcima, pa tako i nama, da su mu likovi, alati i oblici važni. Ovakvo razmišljanje o drugoj zapovijedi bitno je u kontekstu Hrvatske, jer Hrvatska je većinski rimokatolička zemlja. I, nažalost, Rimokatolička crkva uči (svako dijete uči o tome od najranijih dana vjeronauka) skraćenu verziju Deset zapovijedi, koja se razlikuje od one zapisane u Svetom pismu, i u kojoj nema te druge zapovijedi (a da bi se dobilo broj 10, deveta je zapovijed razdijeljena na dva dijela, iako u ovom skraćenom tumačenju i deveta i deseta zapovijed govore isto: »ne poželi... tuđe«).

Pitanje koje se nameće jest: »Mogu li se ljudi u svojem bogoštovlju i molitvama, uz tolike kipove u crkvama, slike i likove, fokusirati na Boga kao isključivo i jedino središte našeg štovanja?« Kao što je Postman upitao: »Postoji li neka implicirana povezanost između oblika ljudskog ponašanja i kvalitete kulture?« Neshvaćanje (ili namjerno ignoriranje) značenja druge zapovijedi može imati i ima (negativne) posljedice za »kvalitetu kulture«.

»Zato je Bog propisao da mu izraelski narod može pristupati isključivo putem imena, metafora i ideja koje se nalaze u trajnim i autoritativnim riječima Svetog pisma. Medij je bio poruka.«³⁰

Brojni autori poput Neila Postmana, Davida Gilla i drugih naširoko diskutiraju o ovoj temi, koja nije fokus ovog rada. Želio sam istaknuti važnost i značenje pisane riječi (između ostalih, i pisanih Božjih riječi/zapovijedi koje su se nalazile na pločama danima Mojsiju) u povijesnom trenutku kakav je bio Izlazak.

Četvrta zapovijed se više tiče ritma između rada i odmora (šabata). Ona je, u neku ruku, dvostruka zapovijed: s jedne strane, rečeno nam je da trebamo raditi šest dana, a ipak sedmi dan treba biti šabat. Čovjek stvoren na Božju sliku ima pravo raditi – to je dio njegove slike i vidjeli smo da ne treba razmišljati o poslu samo u kontekstu instrumentalnoga i relacijskoga, nego i ontološkoga. Nalazimo dvije zapovijedi o šabatu, u Knjizi izlaska (20, 8-11) i u Knjizi ponovljenog zakonu (5, 12-15). Jedna je ukorijenjena u stvaranju, a druga u izlasku iz Egipta. Šabat postavlja granice na rad. Čak i životinjama je podaren odmor. U priči o stvaranju, Bog je propisao i držao šabat prije pada i proglasio ga je svetim. David Gill zanimljivo opaža da Isus nije uskrsnuo na šabat, dan svetkovanja (subota), nego na prvi radni dan u tjednu (tada je to bila nedjelja). Budući da je Isus uskrsnuo u nedjelju, kršćani drže nedjelju kao Gospodnji dan i smatraju ga »novim šabatom«. »Uskrsli Isus pojavljuje se u našem radnom tjednu, a ne samo u religijskim trenucima i religijskim mjestima.«³¹ Pa ipak, rad se obavlja u posrnutome svijetu iskvarenome grijehom, što nas dovodi do sljedećeg čina biblijske drame: do pomirenja (*otkupljenja i spasenja*).

³⁰ Dyer, *From the Garden...*, 114.

³¹ Gill, *Doing Right...*, 150.

3.3. Treći čin: Pomirenje (otkupljenje, spasenje, križ i uskrsnuće)

Središnji događaj u povijesti, odnosno »središte«, kako ga E. Stanley Jones naziva, glasi: »Riječ tijelom postade.«³²

»Ovaj stih (Riječ tijelom postade) – ono je što dijeli ljude. U svim drugim religijama riječ postaje riječ: filozofija, moralizam, sustav, tehnika, no za sva vremena i za sve ljude <Riječ tijelom postade> – 'Ideja je postala činjenica.'«³³

Apostol Ivan svjedok je ove činjenice: »I Riječ tijelom postade i nastani se među nama i vidjesmo slavu njegovu – slavu koju ima kao Jedinorođenac od Oca – pun milosti i istine« (Iv 1, 14). Kao što je Douglas Webster rekao: »Kad se Božji Sin rodio, nebo je zasjalo u ponoć; kad je Božji Sin umro, tama je zavládala u podne.«³⁴

Vidjeli smo kako Deset zapovijedi započinju: tako što se Bog otkrio kao Gospodin koji je izveo Izraelce iz Egipta: »Ja sam Jahve, Bog tvoj, koji sam te izveo iz zemlje egipatske, iz kuće ropstva« i znamo da je ovaj događaj bio početak izlaska, događaja koji je započeo s označavanjem njihovih dovrataka krvlju janjadi u noći kad je Gospodin prolazio mimo označenih kuća! Prvi se izlazak obilježavao svake godine. Izraelci su trebali pamtit i ovaj dan u narednim naraštajima. Ponovno je došlo vrijeme Pashe. Imamo križ na kojem visi Isus, točno u vrijeme kad su se klali pashalni janjci. Ivan Krstitelj je o Isusu rekao: »Evo Jaganjca Božjega koji odnosi grijeh svijeta!« (Iv 1, 29). Apostol Pavao je pisao: »Jer već je žrtvovana Pasha naša, Krist« (1 Kor 5, 7). Imamo nov izlazak i nov savez, ovoga puta u krvi Jaganjca Božjega: Isusa. Križ i uskrsnuće Isusa Mesije središnji su događaj povijesti – oni su 'središte'!³⁵ Križ i uskrsnuće donose nam pomirenje i spasenje. Isus nas svojom smrću na križu otkupljuje i izmiruje nas s Bogom, što se odražava tako što otkupljuje sve naše druge odnose koji su narušeni uslijed pada: međuljudske odnose, odnos prema prirodi, odnos prema poslu i prema kulturi u kojoj živimo. I dalje živimo u posrnutom svijetu okaljanom grijehom, ali Božje kraljevstvo je došlo, što je paradoks u kojem smo pozvani živjeti i raditi: ovdje je, ali tek treba doći. Isusovo uskrsnuće i ožiljci na uskrsnom tijelu pružaju nam nadu da će jednog dana i naša tijela uskrsnuti i da će ono što ovdje učinimo u Isusovo ime imati vrijednost u vječnosti, što njegovi ožiljci potvrđuju.

³² Stanley E. JONES, *The Word Became Flesh*, Nashville, TN: Abingdon, 2006, 9.

³³ Jones, *Word Became Flesh*..., 9.

³⁴ John R. W. STOTT, *The Cross of Christ. 20th Anniversary ed*, Downers Grove, IL: IVP, 2006, 81.

³⁵ Centralnost Isusa kao *Christusa Victora*, što je tema koju nalazimo u ranoj Crkvi, u našem je postmodernom svijetu mogući odgovor u potrazi za »ujedinjujućim načelom« u svemiru (Isus kao »kozmički otkupitelj«) i na problem »osobnog i korporacijskog zla« s kojim se postmodernizam suočava, osim što možemo reći da smo suočeni s »tragičnim optimizmom«. Ove misli su detaljno opisane u Roberta E. WEBBERA, *Ancient-Future Faith. Rethinking Evangelicalism for a Postmodern World*, Grand Rapids, MI: Baker, 2003.

Isus kao Tekton

Isusov život, smrt i uskrsnuće glavni su događaji prema kojima vodi veći dio Svetog pisma i koji zasjenjuju sve ostalo. Čak i ovdje vidimo naglašavanje i proširivanje koncepcije rada. Lako je zaboraviti da je Isus, utjelovljena Riječ, rođen u poduzetničkoj obitelji. Josip je bio stolar, odnosno točnije građevinar – *tekton* – a Isus je, kao vjerojatno i svaki dječak u to doba, pomagao u obiteljskom poslu. Nemamo konkretnih informacija o Isusovu životu između njegove 12. i 30. godine, ali je najvjerojatnije da ih je proveo u poslovnom svijetu onoga doba. Teško je zamisliti Isusa kako radi nešto loše ili nemarno, bilo da izrađuje stolicu, breme ili da gradi kuću. Uz to, mnogi od dvanaestorice apostola došli su iz poslovnoga svijeta: neki od njih su bili mali poduzetnici, četvorica su se bavila obiteljskim poslom ribarenja, Matej je bio poreznik, znamo da je Juda čuvao novac, tako da je možda znao ponešto o financijama. Zanimljivo je da nijedan od njih nije bio svećenik niti teolog. Prema židovskoj predaji čak bi i rabin morao izučiti neki zanat, kao što to kasnije vidimo kod Pavla koji izrađuje šatore. To nam pokazuje koliko je rad bio bitan dio židovske kulture. Isus se služi brojnim usporedbama iz običnog, svakodnevnog života i posla.

»Od 132 Isusova javna pojavljivanja u Novom zavjetu, njih su se 122 dogodila na tržnici; od 52 usporedbe koje je Isus prisporodio, 45 ih se odnosilo na rad i posao.«³⁶

Prije svoje trogodišnje službe, Isus je proveo život radeći na tržištu rada u svojem kraju.

»Riječ tijelom postade« kao središte, odnosno kao središnji stih, pokazuje da je prevladavajući »dualizam«, gdje se sveto smatra bitnijim i dobrim, a sekularno drugorazrednim i lošim, pogrešan! Isus Krist je došao u tijelu, veći dio života je radio kao graditelj (stolar), umro je na križu i uskrsnuo je u novom tijelu, pokazujući nam da je naša budućnost jednako materijalna koliko je duhovna. Njegovi ožiljci to dokazuju.

Njegovi učenici su pronosili njegovu poruku. U cijelom Novom zavjetu se mnogo govori o radu. Počnimo s Djelima apostolskim: »Od četrdeset božanskih intervencija zabilježenih u toj knjizi, njih trideset devet dogodilo se na tržnici ili na javnom trgu!«³⁷

Dvočinska biblijska drama završava spasenjem. Međutim, spasenje je tek prvi korak, a ne posljednji. Ono što nam često izmiče jest motivacija i nadahnuće koje nam donosi ispravno razumijevanje kraja pripovijesti. Ako naša eshatologija upućuje na »odlazak u Nebo«, a naš dualizam proglašava stvari ovoga svijeta zlima, to će utjecati na naše shvaćanje današnjega rada. Može nas učiniti pasivnima. Međutim, čitamo o novom nebu i novoj zemlji. Kakva je to

³⁶ Stevens, *Work Matters...*, 134.

³⁷ Isto.

»nova zemlja«? Zaključit ćemo s četvrtim činom biblijske drame: s ponovnim stvaranjem (obnovom, »novim nebom i novom zemljom«).

3.4. Četvrti čin: ponovno stvaranje (obnova, »novo nebo i nova zemlja«)

Naša eshatologija oblikuje našu poslovnu etiku. Ako gledamo na rad kroz prizmu »novog stvorenja«, vidjet ćemo ga očima vječnosti i naše shvaćanje rada će se još više produbiti:

»To ne znači da su ovi teolozi ignorirali protologiju niti njezin značaj u razumijevanju rada. Štoviše, njihova eshatološka orijentacija znači da se, iz protologije, na rad gleda kao na nešto što je teleološki usmjereno i orijentirano prema naprijed, prema budućnosti novoga stvorenja, a ne unatrag prema njihovoj obnovi u stanje prvotnoga stvorenja. Ne bi, stoga, bilo neprikladno tvrditi da uz orijentiranost na 'novo stvorenje' rad postaje neka vrsta eshatološkoga mandata, umjesto pukoga stvarateljskog mandata. I ovdje se krije značajan etični pomak.«³⁸

Ako želimo praktičniju ilustraciju, započet ćemo ilustracijom proslave:

»Čini se kao da cjelokupno biblijsko otkrivenje upućuje na ovo: Božja prva misao bila je Janjetova svadbena gozba, konačan susret s Bogom, stvaranje i čovječanstvo. Da bi to postigao, stvorio je svijet, stvorio je čovječanstvo na Božju sliku, čak je i svoga Sina poslao da sve otkupi.«³⁹

Naša priča započela je u vrtu, a završit će u gradu. U Otkrivenju čitamo o tome kako grad Novi Jeruzalem silazi na Zemlju:

»I vidjeh novo nebo i novu zemlju jer – prvo nebo i prva zemlja uminu; ni mora više nema. I Sveti grad, novi Jeruzalem, vidjeh: silazi s neba od Boga, opremljen kao zaručnica nakićena za svoga muža. I začujem jak glas s prijestolja: 'Evo Šatora Božjeg s ljudima! On će prebivati s njima: oni će biti narod njegov, a on će biti Bog s njima'« (Otk 21, 1-3).

Zar već stoljećima ne molimo Očenaš: »*Dođi kraljevstvo tvoje!* Budi volja tvoja kako na nebu tako i na zemlji!« Nije li nam Isus, u uskrsлом tijelu koje je nosilo ožiljke križa, primjerom pokazao i pružio nadu da ćemo jednog dana i mi primiti nova, transformirana (neraspadljiva) tijela i da ćemo se priključiti mnoštvu svetih koji će stupiti u Novi Jeruzalem na novoj zemlji i biti s našim Bogom? R. H. Gundry uvjerljivo tvrdi:

»U Otkrivenju prebivalište svetih je nova zemlja. Vrlo je jasno da nam Otkrivenje obećava vječni život na novoj zemlji... a ne bestjelesni život u novom

³⁸ Cosden, *Theology of Work...*, 46.

³⁹ Stevens, *Work Matters...*, 5.

nebu.' (...) S teološke strane nema smisla postulirati nezemaljsko eshatološko postojanje i pritom vjerovati u uskrsnuće tijela.«⁴⁰

Kao što čitamo u Poslanici Rimljanima, cjelokupno stvorenje je stenjalo i iščekivalo otkrivenje Božjih sinova:

»Smatram, uistinu: sve patnje sadašnjega vremena nisu ništa prema budućoj slavi koja se ima očitovati u nama. Doista, stvorenje sa svom žudnjom iščekuje ovo objavljenje sinova Božjih: stvorenje je uistinu podvrgnuto ispraznosti – ne po svojoj volji, nego zbog onoga koji ga podvrgnu – ali u nadi. Jer i stvorenje će se osloboditi robovanja pokvarljivosti da sudjeluje u slobodi i slavi djece Božje« (Rim 8, 18-21).

Kao što je rekao Paul Marshall: »Naša je sudbina zemaljska: nova zemlja; zemlja koja je otkupljena i preobražena. Zemlja ponovno ujedinjena s nebom, ali ipak, zemlja.«⁴¹ Naša eshatologija utječe na (našu) poslovnu etiku. Spoznaja o tome kakav je kraj pomoći će nam da sada ostvarimo svoju ulogu u Božjoj priči.

4. Je li naš rad uzaludan

Naša motivacija ovisi o našem mišljenju o radu. Hoće li naš rad potrajati? Je li dovoljno duhovan? Je li uzaludan? Pavao nas uvjerava da naš rad nije uzaludan: »Tako, braćo moja ljubljena, budite postojani, nepokolebljivi, i obilujte svagda u djelu Gospodnjem znajući da trud vaš nije neplodan u Gospodinu« (1 Kor 15, 58). N. T. Wright podsjeća nas da se ovaj stih nalazi na kraju jednog od »najdužih i najnabijenijih poglavlja« koja je Pavao napisao u bilo kojoj poslanici:

»Gdje se vrlo detaljno i kompleksno bavi budućim uskrsnućem. (...) Svrha uskrsnuća, kao što Pavao tvrdi u cijeloj poslanici, jest u tome da *sadašnji život u tijelu nije bezvrijedan samo zato što ćemo umrijeti*. Bog će ga uskrsnuti u novi život. Ono što danas činite sa svojim tijelom bitno je, jer mu je Bog namijenio sjajnu budućnost.«⁴²

Premda će ovo zemaljsko tijelo umrijeti, ono je ipak nositelj vječne težine neusporedive slave. Fantastičan je to koncept, ali teško ga je pojmiti, pa ipak ga često susrećemo u Novom zavjetu. Ono što činimo u ovom životu, u zemaljskom tijelu, ima posljedice za vječnost. Ova biblijska i eshatološka istina, ako se pravilno shvati, utječe na naš sadašnji način života i rada.

⁴⁰ Miroslav VOLF, *Work in the Spirit. Toward a Theology of Work*, Eugene, OR: Wipf and Stock, 1991, 94-95.

⁴¹ Paul Marshall kako je naveden kod Hughja WHELCHELA, *How then Should We Work? Rediscovering the Biblical Doctrine of Work*, Bloomington, IN: WestBow, 2012, 27.

⁴² N. T. WRIGHT, *Surprised by Hope. Rethinking Heaven, the Resurrection, and the Mission of the Church*, New York, NY: Harper One, 2008, 192.

4.1. Sol i svjetlost

U Starom zavjetu su samo neki ljudi mogli primiti Duha Svetoga: proroci, kraljevi i majstor Besalel (usp. Izl 35, 30-35). U Novom zavjetu, Duh Sveti se daje svakome tko se pokaje i povjeruje u uskrsloga Isusa. U Poslanici Rimljanima (Rim 12) čitamo da nam Duh Sveti daje raznolike darove, od kojih su mnogi korisni ne samo na crkvenim skupovima ili »duhovnim« aktivnostima, nego i u svakodnevnom radu: u vođenju, poučavanju, služenju, darežljivosti i djelima milosrđa. Pozvani smo biti svećenstvo svih vjernika, kao što je apostol Petar napisao:

»A vi ste rod izabrani, kraljevsko svećenstvo, sveti puk, narod stečeni da naviještate silna djela Onoga koji vas iz tame pozva k divnom svjetlu svojemu« (1 Pt 2, 9).

Vidimo sličnost s ulogom koju je u Starom zavjetu imao Izrael. Bog je s nama (svojom izabranom *ecclesijom*, Crkvom, Kristovim tijelom) stupio u novi zavjetni odnos, ovaj put po Isusovoj krvi, i zovemo se Kristovom nevjestom. Gdje je sol potrebnija nego na našem radnom mjestu i u našem svakodnevnom životu? Gdje je svjetlo potrebnije nego u tami društva i kulture koja nas okružuje? Pozvani smo živjeti i raditi u vjeri, ljubavi i nadi. U svojem životu i radu pozvani smo činiti ljude učenicima, poučavati *sve* narode *svemu* što je Isus zapovjedio i biti vjerno prisutni u *svim* sferama utjecaja (pa tako i u poslovnom svijetu). A Isus je obećao da će u *sve* vrijeme biti s nama, do kraja svijeta.⁴³

4.2. Pavao kao proizvođač šatora

Apostol Pavao je izrađivao šatore. Kad je radio s Priskom i Akvilom, pozivao je učenike da rade.

»Samo vas, braćo, potičemo da u tom još više uznapređujete pa da se trsite mirno živjeti, svoje činiti i raditi svojim rukama, kako smo vam zapovjedili, te tako časno živite prema onima vani i nikoga ne trebate« (1 Sol 4, 10-11).

Jedan od razloga za rad jest taj što ne trebamo ovisiti o drugima, osobito o onima izvan vjere. Radeći svojim rukama, Pavao i njegovi suradnici htjeli su pružiti dobar primjer i ne biti nikome na teret.

»Zapovijedamo vam, braćo, u ime Gospodina Isusa Krista da se klonite svakoga brata što živi neuredno i ne po predaji koju primiste od nas. Ta sami znate kako nas treba nasljedovati. Jer dok bijasmo među vama, nismo živjeli neuredno: ničiji kruh nismo badava jeli, nego smo u trudu i naporu noću i danju radili da ne bismo opteretili koga od vas. Ne što ne bismo imali prava, nego da vam

⁴³ Usp. Mt 28, 18-20. Ovi se redci često nazivaju *Velikim poslanjem*.

sebe damo za uzor koji ćete nasljedovati. Doista, dok bijasmo u vas, ovo vam zapovijedasmo: Tko neće da radi, neka i ne jede!» (2 Sol 3, 6-10).

Pavao k tome napominje Efežanima, a i nama svima, da radom ne samo da se brinemo za vlastite potrebe, nego i možemo pomagati onima koji trebaju pomoć. »Tko je krao, neka više ne krade, nego neka se radije trudi svojim rukama priskrbljivati da ima što podijeliti s potrebnim« (Ef 4, 28). Pavao poziva vjernike u Kolosima da rade u ime Isusa Krista, a kad se obraća robovima, podsjeća ih na to da služe Gospodinu Isusu Kristu.

»I što god htjednete reći ili učiniti, neka sve bude u ime Gospodina Isusa! Po njemu zahvaljujte Bogu, Ocu! (...) Što god činite, činite od sveg srca kao Gospodinu, a ne ljudima, znajući da ćete od Gospodina primiti nagradu – baštinu!« (Kol 3, 17.23-24).

Danas bismo se mogli zapitati radimo li od sveg srca kao da sve što činimo, činimo za Isusa? Priča koja je započela u *Vrtu* završava u *Gradu*. U ovoj (eshatološkoj) priči naš rad može posjedovati vječnu vrijednost. Poznajući kraj, bit će nam lakše danas ostvariti svoju ulogu u Božjoj priči. Naša uloga se nije promijenila. I dalje smo pozvani biti upravitelji Božjeg stvorenja. Pozvani smo da budemo Božji suradnici, znajući da smo radi križa i uskrsnuća izmireni s Bogom i imamo misiju i službu pomirenja:

»A sve je od Boga koji nas sa sobom pomiri po Kristu i povjeri nam službu pomirenja. Jer Bog je u Kristu svijet sa sobom pomirio ne ubrajajući im opačina njihovih i polažući u nas riječ pomirenja. Kristovi smo dakle poslanici; Bog vas po nama nagovara. Umjesto Krista zaklinjemo: dajte, pomirite se s Bogom« (2 Kor 5, 18-20).

Zaključak

Na početku rada pretpostavili smo da *ispravno shvaćena i jasno komunicirana integracija biblijske vjere* može doprinijeti rješenju problema u Hrvatskoj. Problematične riječi u našoj pretpostavci su »ispravno shvaćena« i »jasno komunicirana«. Jedan od razloga zbog kojih su one problem jest taj što je teško govoriti o Bibliji kao temelju teologije rada kad, kao što smo vidjeli u našem istraživanju, vrlo malo ljudi čita i razumije Bibliju. Nadamo se da će razumijevanje biblijske drame u četiri čina (*Postanak, Pad, Pomirenje, Ponovno stvaranje, tj. obnova*) poslužiti kao okvir za integrirani pogled na rad. Ovaj okvir služi kao prizma kroz koju možemo razumjeti cjelokupnu biblijsku priču.

Vidjeli smo jaz između deklarirane kršćanske vjere i izostanka vidljivih djela koja bi trebala proistjecati iz te vjere. Kada bi Hrvati (koji se smatraju kršćanima, odnosno Kristovim sljedbenicima) povezali nedjelju i ponedjeljak te živjeli teologiju rada koja će se vidjeti u njihovom radu, bi li to doprinijelo pozitivnim

(etičnim) promjenama unutar kulture? Može li integracija vjere i rada transformirati motivaciju za rad i njegov smisao? Naša motivacija ovisi o našem stavu prema radu. Hoće li potrajati? Je li dovoljno duhovan? Je li uzaludan? Pavao nas uvjerava da naš rad nije uzaludan: »Tako, braćo moja ljubljena, budite postojani, nepokolebljivi, i obilujte svagda u djelu Gospodnjem znajući da trud vaš nije neplodan u Gospodinu« (1 Kor 15, 58). Ono što činimo

»slikanjem, propovijedanjem, pjevanjem, šivanjem, molitvom, poučavanjem, građenjem bolnica, kopanjem bunara, zalaganjem za pravdu, pisanjem pjesama, brigom za siromašne, ljubavlju prema bližnjima kao prema sebi samima – *potrajat će i u Božjoj budućnosti*«. ⁴⁴

Sav ovaj rad može se nazvati »*gradnjom za Božje kraljevstvo*«⁴⁵ Svako dobro djelo je djelo Kraljevstva. Jedino ako ispravno razumijemo ovu istinu možemo se nadati da će integracija naše vjere i rada transformirati našu motivaciju i stav prema radu u Hrvatskoj. A vrijedi nadati se tome. Riječi bivšeg premijera Nizozemske (1901-1905) Abrahama Kuypera dobro to ilustriraju: »Nema ni kvadratnog centimetra u cijeloj domeni ljudskog postojanja za koje Krist, koji je suveren nad svime, ne tvrdi: Moje je!«⁴⁶ Ne možemo biti kršćani samo nedjeljom – ponedjeljak je jednako važan!

⁴⁴ Wright, *Surprised by Hope...*, 193.

⁴⁵ *Isto*.

⁴⁶ *Sphere Sovereignty* citirano kod Jamesa D. BRATTA (ur.), *Abraham Kuyper. A Centennial Reader*, Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1998, 488.

Dražen Glavaš*

Are we »Christians« only on Sunday? What about Monday?

*The biblical drama in four acts as a framework for an integrated view of work***

Summary

By percentage Croatia is a highly »Christian« country (more than 91 percent), sadly that does not mean that it is a country of high ethics. In reality Croatia struggles on many ethical battlegrounds. We start this paper with the assumption that a rightly understood and clearly communicated integration of biblical faith and work can contribute to the solution of problems in Croatia. But we found through research that few people read and understand the Bible. When the Holy Scriptures do not have such importance, for most people who describe themselves as Christians, it is hard to understand and talk about the biblical view of work or biblical theology of work. We propose a new framework for an integrated view of work as a lens through which we can better understand the whole biblical story. Holy Scriptures describes God's drama in (at least) four chapters/parts: 1. Creation, 2. Fall (sin, rebellion), 3. Salvation (redemption, cross), 4. Re-creation (restoration, »new heaven and new earth«). With this »four chapter« framework we can better understand the whole biblical story. Without looking at this more complete framework, we lose the context and conception of work.

Key words: integration of faith and work, theology of work, business ethics, corruption, ethical culture in Croatia, Bible reading habits, biblical drama in four acts, Kingdom work.

* Dražen Glavaš, DMin, teaches Business Ethics and Leadership at the University of Applied Science Vern and works as a business trainer and executive coach with ETIK; Address: S. Vojnovića 42, Gajec, HR-10000 Zagreb, Croatia; E-mail: drazen.glavas@etik.hr.

**This paper is based on the author's research done for a doctoral thesis: »Christian on Sunday and Atheist on Monday. Bridging the Faith and Work Gap in Croatian Culture«, DMin diss, Gordon-Conwell Theological Seminary, 2016.